

MARGITA HAVLÍČKOVÁ

ZAPOMENUTÁ „THEATERCHRONIK“

Zajímavou součástí sbírky dokumentů z dějin německého divadla v Brně je řada 24 kusů sešitů s nalepenými výstřižky. Jedná se o nejrůznější články, recenze, zprávy, oznámení a poznámky, ale příp. i delší úvahy o činnosti Brněnského městského divadla (Brünner Stadt-Theater) z let 1881–1936. Sešity mají různé rozměry, všechny se však více méně přibližují formátu A4. Výstřižky byly pořizovány z nejrůznějších dobových, německy píšících brněnských a vídeňských novin a časopisů a ve svém celku měly tvořit jakousi kroniku německého souboru – „Theaterchronik“. Vedle kritik tu bývá ve formě anoncí uvedeno obsazení rolí v jednotlivých představeních a zaznamenány jsou také všechny důležité události anebo významná výročí.

Výstřižky byly do sešitů vleповány chronologicky víc než padesát let a dohromady dokumentují časově rozsáhlou a na nejrůznější události bohatou historickou etapu německého divadla v Brně. Nejstarší výstřižek je datován k 24. červenci 1881. Popisuje se v něm vzhled a vnitřní zařízení nového městského divadla, které v té chvíli existovalo ještě jen v plánu jako projekt architektů Ferdinanda Fellnera a Hermanna Helmera. K tomuto textu je připojena kresba průčelí divadla, jež se při bližším pohledu v mnoha detailech liší od brněnského Městského divadla, tak jak bylo nakonec o rok později postaveno a jak je známe jako divadlo Na hradbách i dnes. Následují články o událostech spojených s dokončením a slavnostním otevřením nové divadelní budovy. Jak známo, v tomto reprezentativním, moderně vybaveném operním domě začal německý soubor hrát od 14. listopadu roku 1882. Průběh významné události, včetně slavnostních projevů starosty města, obou architektů a dalších pozvaných osobností, byl pochopitelně podrobně reflektován tiskem, a nemůže proto chybět ani v kronice. Výstřižky pak pokračují až do vzniku Československa v roce 1918 a dále, kdy mapují období let mezi dvěma válkami. V té době působil německý soubor v notně improvizovaných podmínkách. Po dva dny v týdnu se totiž dělil o budovu již jen jako host s českým souborem, který se stal po 1. světové válce jejím hlavním uživatelem. Ve zbylých pěti dnech se hrálo v divadle Reduta na Zelném trhu anebo v Německém domě (Deutsches Haus) na Lažanského ná-

městí. Události kolem předání budovy do českých rukou v červnu 1919 jsou ve výstřižcích rovněž zaznamenány. Poslední výstřižek se zabývá pohostinským představením divadla v Josefsstadtu, které se uskutečnilo 25. května 1936 na jevišti bývalého Brněnského městského, tehdy Zemského divadla v Brně.

Celek divadelní kroniky vykazuje však přece jen dvě zásadní vady, které do jisté míry snižují jeho dokumentační hodnotu. Kronika není úplná a v uvedeném časovém rozpětí nepostihuje všechny sezóny anebo části některých sezón: chybí období leden 1884 – prosinec 1885, září 1886 – červen 1887, září 1912 – prosinec 1913, listopad 1920 – prosinec 1927. Kromě neúplnosti je dalším zásadním nedostatkem výstřižků to, že jen u málokterých bývá uveden název periodika, z něhož byly pořízeny. Schází také přesné datum, které by určilo den, kdy článek vyšel. Přesto se ve svém celku jedná o poměrně hodnotný materiál, u něhož lze navíc předpokládat, že jeho vývoj není ukončen. Především se nedají v budoucnosti vyloučit případné nálezy dalších sešitů z chybějících sezón. Je také možné, že v některých letech nebyla kronika vůbec vedena a sešity jednoduše ani neexistují.

Pokud jde o určení periodika, z něhož byl každý jednotlivý výstřižek pořízen, a také pokud se jedná o datování, je i tento nedostatek alespoň zčásti řešitelný. Je např. známo, že kritické reflexe tehdejších recenzentů bývaly uveřejňovány bezprostředně po představení – většinou hned následující den. Vyplývalo to především z praxe divadel, na jejichž repertoáru se mnohdy velmi rychle střídalo nesrovnatelně větší množství titulů s minimální reprízovostí. Jestliže chtěly mít redakce ve své kulturní rubrice aktuální zprávy, musely si opatřit především pohotové recenzenty. V opačném případě hrozilo nebezpečí, že budou referovat o něčem, co se už dávno nehrálo. Jak již bylo řečeno, jsou v sešitech vlepeny anonce jednotlivých představení, a to vždy s datem dne, kdy byl titul uveden. Z těchto zpráv můžeme potom také určit, kdy s největší pravděpodobností vyšla recenze na představení. Rovněž lze určit a dohledat názvy alespoň některých periodik – například ne všechny tehdejší noviny měly kulturní rubriku. Tím se okruh možných zdrojů snižuje. V některých dobových divadelních almanaších Brněnského městského divadla jsou navíc uvedeny názvy časopisů, které pravidelně o divadle referovaly.

Neúplnost a nesnadná orientace v materiálu jsou charakteristické pro celou sbírku dokumentů dějin brněnského německého divadla. To je způsobeno mnoha nejrůznějšími okolnostmi jejího vzniku. Tak např. historie zdejšího německého divadla stála po mnoho desítek let stranou zájmu českých badatelů a s materiály se téměř vůbec nepracovalo. Rovněž tak oddělení dějin divadla Moravského zemského muzea dlouho považovalo za hlavní předmět své činnosti dokumentaci českého divadla v Brně a na Moravě, zatímco německým divadlem se zabývalo jen okrajově. Nejzávažnějším problémem je neúplná, či dokonce zcela chybějící evidence těchto materiálů, kdy u většiny v zásadě nelze určit ani to, jakým způsobem a v jakém rozsahu se dostaly do majetku muzea. Můžeme jen předpokládat, že část z nich tvořila nejdříve součást archívu Brněnského městského divadla. Jak již bylo zmíněno, v roce 1919 došlo k předání budovy do českých rukou, a to i s veškerým fundusem. Je možné, že při předá-

vání zůstala část archívu německého souboru v budově a stala se tak vlastně nechtěně součástí archívu Družstva Národního divadla v Brně. Tento druhý archív byl, jak známo, z větší části zničen na konci 2. světové války v důsledku požáru při náletech na Brno. Zbytky archívu Družstva se potom staly po roce 1945 základem sbírek nově založeného divadelního oddělení Moravského muzea. S nimi tam mohly přijít i materiály brněnského německého divadla. Další hypotéza by mohla ukazovat na dobu protektorátu 1939–1945. Následkem neblahých událostí na jaře roku 1939, po okupaci českého území německými vojsky, obsadil také německý soubor své bývalé divadlo. Když potom v roce 1945 skončila válka a většina brněnských Němců musela opustit Československo, skončila definitivně i činnost zdejšího souboru. V pohnuté době posledních válečných dnů a následného divokého odsunu německého obyvatelstva si asi nikdo nevzpomněl na archív divadla. Jako průkazně historický materiál mohl být však později opět přiřazen ke zbytkům archívu Družstva Národního divadla v Brně a již známou cestou přijít do sbírek divadelního oddělení Moravského muzea. Jisté je, že jen něco z těchto německy psaných dokumentů bylo pod vlastním evidenčním číslem zahrnuto do některé sbírkové řady. Pominuty byly i sešity s výstřižky, a proto byla jejich fyzická existence na mnoho let dokonce zapomenuta.

Jisté informace o vzniku divadelní kroniky nám poskytuje článek napsaný u příležitosti 50. výročí otevření Brněnského městského divadla. Vyšel pod značkou M. R. v Tagesbote 13. listopadu 1932 a nese název „Eine wertvolle Brüner Theaterchronik“. Tento text byl vystřižen a dodatečně vlepen na začátek prvního nejstaršího sešitu, nadepsaného na obálce „Brüner Stadt-Theater. Die seit der Eröffnung desselben von 14ten November 1882 bis incl. 31ten März 1883 stattgefundenen Vorstellungen I.“. Právě zde se dočítáme, že vystřižené články pocházejí z brněnských novin a vídeňských časopisů. Díky článku z Tagesbote dále víme, že zakladatelem kroniky byl Eduard Resch, úředník c.k. berního úřadu v Brně. Po jeho smrti v činnosti dále pokračovala a sešity s výstřižky vedla Berta Plitschková, Reschova neteř. Fotografie Resche a Plitschkové jsou rovněž dodatečně vlepeny na začátek stejného sešitu, v němž je i článek z Tagesbote. Autor skrývající se pod šifrou M. R. kromě jiného upozorňuje, že díky kronice jsou zachovány mnohé zajímavosti, které by jinak dávno upadly v zapomenutí. I teď, po tolika letech, nezbyvá než s tímto tvrzením souhlasit.

Tak hned v časově nejstarším sešitě mapujícím už zmíněnou první sezónu 1882–1883 je například zaznamenána vážná komplikace, k níž došlo při instalaci proslaveného elektrického zařízení. Dnes už málokdo ví, že slavnostní otevření budovy a zahajovací představení se mělo původně konat 5. listopadu a že bylo na poslední chvíli zrušeno a o 10 dnů odloženo. Jak známo, nová budova německého Brněnského městského divadla byla jako první na evropském kontinentě vůbec vybavena Edisonovými elektrickými žárovkami, což vzbuzovalo obrovský zájem u odborníků i v řadách nedočkavého a zvědavého publika. Technici, kteří nesli za bezchybný chod zařízení zodpovědnost, do poslední chvíle na elektrickém systému pracovali. Kolem šesté hodiny večer, asi půl hodiny před začátkem slavnostního představení, však oznámil provozovatel elektrického

zařízení starostovi města Winterhollerovi, že jeho technici nemohou dokončovací práce provádět tak důkladně, jak by potřebovali, protože jsou neustále vyrušováni ostatními dělníky, ale také zkouškou, která ještě probíhala na jevišti, a nejvíce zvědavým publikem. To vše jsou závažné důvody, kvůli nimž se zříkají veškeré zodpovědnosti a požadují, aby bylo představení zrušeno a odloženo. Starosta Winterholler se do divadla neprodleně dostavil v čele městského divadelního výboru a po krátké poradě představení skutečně zrušil. S rozhodnutím souhlasil také inženýr Ross, zástupce Commandit-Gesellschaft, vídeňské pobočky Edisonovy Electricque Compagnie v Paříži, který se schůzky v divadle zúčastnil. To vše se stalo jen několik minut před začátkem představení, bez ohledu na přítomnost nejrůznějších místních, vídeňských i jiných celebrit, sedících ve zcela zaplněném hledišti. Odvolán byl pochopitelně i slavnostní banket, který se měl konat na druhý den. V té souvislosti stojí za pozornost oznámení z následujícího dne 6. listopadu, v němž se jako výmysl dementuje zpráva, že byli v divadle údajně zatčeni dva muži, kteří měli nové elektrické vedení poškodit.

Starosti o bezpečnost tolika prominentních hostů a konečkonců i o osud novostavby nebyly ze strany města nijak přehnané. Všichni měli ještě v čerstvé paměti dva zničující požáry z předchozího roku, oba s hroznými následky. Tím prvním byl požár pražského Národního divadla, které 12. srpna 1881 jako dva měsíce stará novostavba vyhořelo do základů. Požár operního Ringtheatru ve Vídni znamenal ještě větší katastrofu. Také tato budova byla postavena nedávno a hrálo se v ní teprve sedmou sezónou. Jako součást vídeňské Okružní třídy patřila k chloubám nově vznikající reprezentativní tváře sídelního města. Když 8. prosince 1881 divadlo lehló popelem v důsledku závady na plynovém osvětlení, zahynulo přitom během 20 minut skoro 400 lidí. V celém Rakousku-Uhersku ihned vešly v platnost přísné bezpečnostní předpisy, jejichž součástí byla např. povinná instalace železné opony apod. Je zcela pochopitelné, že po takových událostech musel být strach z požáru v Brně obrovský. Ani představitelé města, ani samotní technici si nejspíš netroufli odhadnout stupeň bezpečnosti dosud nevyzkoušené novinky – užití elektřiny v divadelním provozu. Přirozeně také všichni věděli, že elektrický proud zabíjí, jestliže se s ním neodborně manipuluje. V každém případě si zástupci Edisonovy společnosti velmi dobře uvědomovali, jak by případné fiasko ohrozilo budoucnost jejich vynálezu, a to nejen pokud jde o prestiž podniku, ale také o očekávané finanční zisky.

Slavnostní otevření Brněnského městského divadla se pak již bez dalších problémů uskutečnilo 14. listopadu 1882, jak je ostatně známo z dějin budovy dnešního divadla Na hradbách. Víme, že v průběhu večera nejdříve zazněla Beethovenova předehra „Weihe des Hauses“, načež pozvané publikum zhlédlo veršovanou alegorii „Bei Frau Bruna“, kterou pro tuto příležitost napsal umělecký ředitel divadla dr. Adolf Franckel. V jedné z recenzí nalepených v kronice se lze dočíst, že při té příležitosti slečna Glitzová v roli paní Bruny, bohyně města Brna, svírala v náruči kytici květů, uprostřed nichž byla ukryta jedna z elektrických Edisonových žárovek. Žárovka se ve vrcholném okamžiku rozsvítila a vytvořila tak patřičný světelný efekt – zářící kytici v rukou herečky. Závěr večera patřil Goethově tragedii „Egmont“. Po představení se asi 260

prominentních hostů zúčastnilo slavnostního banketu v květy vyzdobeném sále Reduty na Zelném trhu. Divadelní kronika nám dokonce prozrazuje, jaké bylo složení slavnostního menu. Podávalo se:

Consomme royal. (*Královský hovězí vývar*)
Fois d'oise à la belle vue. (*Husí játra à la belle vue*)
Ragouts de faisans aux truffes. (*Ragou z bažanta s lanýži*)
Poulets roties. (*Kuřata na rožni*)
Salade française. (*Francouzský salát*)
Crème à la Nesselrode. (*Krém à la Nesselrode*)
Fruits. (*Ovoce*)
Fromages. (*Sýry*)
Pâtisseries. (*Zákusky*)

Jak vidno, divadelní kronika obsahuje množství zpráv nejrůznějšího charakteru. Najdeme zde důležité informace z přelomových období historie brněnského německého divadla, stejně jako různé kuriózní perličky, jejichž půvab plyne z dobové atmosféry, kterou ony samy dokreslují. Ve svém celku však kronika dosud čeká na důkladné zpracování a objektivní posouzení. Jen tak bude možno určit, do jaké míry může dalším badatelům posloužit jako spolehlivý a samostatný zdroj informací, anebo alespoň jako doprovodný pomocný materiál k jiným sbírkovým řadám z dějin divadla v Brně.

PRAMENY:

Theaterchronik, bez signatury, uloženo v oddělení dějin divadla Moravského zemského muzea.

LITERATURA:

Zöchling, Dieter: *Kronika opery*, Praha 1999.

THE FORGOTTEN "THEATERCHRONIK"

This set of twenty-four volumes containing newspaper cuttings is one of the most interesting things, which can be found among the documents about German theatre in Brno. The cuttings have been collected and glued into the volumes for more than fifty years from 1881 to 1936, creating a sort of a chronicle of "Brünner Stadttheater" (the Brno City Theatre). Nevertheless there are two facts lowering the documentary value of the set. First being that the chronicle is incomplete and does not take note of whole seasons or parts of the seasons. The second imperfection is that the names of the respective periodicals from which the cuttings had been taken are not always given. The cuttings also often lack the exact date at which they were issued. Incompleteness and difficult orientation on the materials is quite typical for almost all of the documents about the German theatre in Brno. Only one of the cuttings provides some facts about the origin of the volumes. It says that the cuttings were made from various newspapers and magazines printed in Brno and Vienna and that they were collected by Mr. Eduard Resch, a taxman of the K.K. inland revenue office in Brno. After his death Ms. Berta Plitschkova, Resch's niece kept the chronicle. Without the chronicle many interesting facts would be lost forever. It contains for example an account on a serious complication, which came about by the installation of the famous electric lights in the "Brünner Stadttheater". The chronicle, full of facts of different nature, waits for further study and exhaust evaluation.